

U P N E U S T I S E U E U

P d B 4 4 4 4 7

ՓՐ. Բ. ԶՈԽ ԵՒ ԻՒՐ ԱՅՏՈՒԹՈՐԱՅԺ ԳԻՒՏՆ

Իմ օրագրի թաղաքականա-
 ցե առաջարկի բովանդակ-
 եւ առհասարակ ամենա-
 մաքուր մտադրութիւնն
 ուղղուած է Նոյեմբեր ամ-
 սացոյ մէջ գեղջիկ դատաւ-
 րեան ամենամեծ չնդրան-
 քը իւր քարոզչական խաղ-
 մայ գիւտովն օրոհագրա-
 վորդութեան բովանդակե-
 րութիւնն ու բովանդակե-
 լեցեալն:

 Փր. Բեֆ (Robert Koch), որ լավորեցաւ այստաւցախտի (maladies tuberculeuse) բանեցեալն» (Bacillus) մորֆոլոգիան ազգին ամենամեծ թշնամեաց դէմ դեղ եւ զարման դասել, միշտ հասակ մէկն է, տեղքն՝ ճերմակափայլ ուռցչալիկներով տոկոսաբեր կերպարանքը, ունի բոլորակ մարմուք, բարձր ճակատ եւ սոսկեղէն անոցոյ։ Ռուպերդ-Բեֆ այդ կատարեալն է. ծնած է 1843ին Գրեկս։ 11ին էր Բլաւոշչինայ։ Իւր ուսումն աւարտած է 1862—66 Եր Կեօթի թիկնէն։ Այնուհետեւ իբրեւ բժիշկից դը որոնքէ Հաննովերէ մէջ Է Լանկէնհայնէ եւ Քիւ Քալը՝ փողէնքի մէջ Ռաքլից ջարդար։ 1872—1880 Պոմպէ շոճանակին մէջ՝ Եր Վրոշայն իբրեւ բնագէտ ապրեցին։ Այս միջոցին սինտա զարարչայն կողմից բակտերիալիական գիտութիւնն ներքէ միջոց ներէի, թարսխաններէ (septicimie) եւ փայծաղախտային (liénite) մասին։ Այս արդեանցը փոխարէն կոչեցաւ Եր Գրեքին, իբրեւ իրական անգամ պետական առողջապահական խորհրդայն։ Այստեղ փայծաղախտայինք գիտութիւններն (Համբաւար որ Բազզէդէրի մէկ ճառքն դէմ էրէր լայմ)՝ չաբուեալիէն զատ՝ սկսաւ այստաւցախտի բնութիւնն ու պատճառները քննել, որով զարման նոյն Տիւսան դուժման պատճառն, այն է՝ պոպուլ՝ Բակիէ։ Այնուհետեւ անուանեցաւ պետական գաղտնի խորհրդական եւ 1883ին իբրեւ առաջնորդ մտացալօք (cholera) գերմանական յանձնածորայինից՝

ողելւորեցաւ Եգիպտոս եւ Հնդկաստան։ Այս ուսումնական ուղեւորութեան պտուղն եղաւ ստորեւ հիւսածներ. քաղիքին (Komma-Bacillus) գիւտն, զոր ֆոն Իրրեւ ժամայուլոց Թաւշին փոխարինին ճանչցաւ։ Երբ 1881-էն Գերմանիոյ զարմա՛ն իբր փորձաւորութիւն ընդունաւ 100.000 մարդ Թաւշի ստորին նոր Առողջարանական–Հիւանդութեան կաթիլարն օտոշնչապա՛տ եւ վարէր, եւ զապտին բժշկական խորհրդական անունանցաւ։ Իւր պարտքէն յաւաճ էկան նշանաւոր բակտերիալոգներ, որոնք են՝ Վուլֆհելմ, Լէօպոլդ, Կաթիլ, Կարտուս ֆոն Բեքը եւ այլք, որոնք առիթն Բոտուլիշ Տաժախարանաց մէջ առողջարանութեան կարգաւոր օտոշնչէ են։ Ստղգրէր ֆոն այտուցախա՛տ պատւաճանքն եւ այտուցախա՛տ բակտիւրու կեանքն ստուգելէն ետեւ՝ սկսաւ ջանալ այս բակտիւրու զէ՛մ կուտելու միջոցներ գտնելու, եւ քանի մ'աւան յառա՛ջ յաւելցուցաւ նոյն զեղը գտնել, եւ բազմաթիւ փորձերով ապահովեցին ետեւ՝ Պերլինի բժշկաց առջեւ իւր գիտնէ մկննդ, եւ Նոյնմերտա՛նոյ 14ին նաեւ։ Հրատարակեց Նոյնն տետրի մը մէջ, զոր համառոտութեամբ անուանից՝ Կարս տեղեկութիւնք այտուցախա՛տ զէ՛մ գտնանա՛ց զեղոյ մը վրայն՝։ Ատկոյ բովանդակ աշխարհիս բժիշկներէն մեծ ոգեւորութեամբ եւ ուրախութեամբ ընդունուեցաւ, տետրակին միլիոնաւոր օրինակներ յաճանդակ աշխարհ սփռեցան, եւ ամեն ազգէ բժիշկներն փութացին ի Պերլին այս մեծ գիւտին տեղեկանալու, եւ Նոյնը Մարդկութեան օգտակար ընելու։ Մենք այս տետրակն մտա՛րդ բաւ աւ բաւեւ թիւ բարձրագոյնք բնագրէն, որով այս գիտան մահա՛ման իր հաղորդեց իբր ընթերցողք։ Ամէն յառա՛ջ՝ կանխեց յառա՛ջ բերել ֆոնի գիւտի մօտիկ Սեննաիշ համալսարն բժշկապետաց՝ Կաթիւնալէկ եւ Պիլլիքթի ի ստանձնել։

Բժշկապետ նշխանակել բժշկաց առջև խոսած ճառին մէջ կ'ըսէ՝ Թէ Գոխի գիւան ամէն գիւտերէն մեծագոյնն է, արտաքոյ կարգի հիացուցիչ, սակայն նոյնչափ մեծ եւ օրհնեալ:

Իսկ Պրիլուժնի մեծահաշվակ վերահասան, Նոյ-
14ին այս մասին թերիշյալ առեւել խոսած ծառիկ
մէջ բաւաւ. Սայր ղիւսալով Եանիսիկի հերոսապիկը
(perspective) մը քրիտիկայաւ մեր շարք առեւել
թերիւկութեան առեւ ծալիւրն այս հանձնարել ղի-
ւսն ոգուս պիտի քաղին: . . Մինչեւ ցայժմ ան-
լուծանելի առեւելածն էր վերահերոսիկը հոմոթ
Նիտիւրի խոսանելէ բաւաւ: Սայր վերահասանի հոմոթ
յիբերեան շատ մեծ գլուսաւորութիւն չունէր, եթէ
էր իսկ չլլայր խոսանելու որքան քերէր՝ բանիկ
հենքի արմատաւ ընկելու համար: Բայց որովհետեւ
վաղը շատ աստիճանի ուժի՝ շատ արեւելածն վառա-
կաւար էր: Եթէ Գոթի ղիւսիկը կրնայ այս գլուսիկը
միջնակիցինքն վաղցնել, այն ժաման Դի յոռաւ-
ղիւսն ինչեւ մ'երգած է՝ ղիւսայ. վառն էր այն սասն
վերահասան սասնի վառնիկ ինչեւ հեռապիկը՝ կրնայ
հեռապիկը բաւաւ եւ արգելն մեռալ կրեն սասնի
հեռապիկը: . . Գիտաւորութեան անյոնիշ կ'յաւա-
նալիւն եւ կենալ ղի կտորեր: Այժմ կը յուսանք

¹ Weitere Mittheilungen über ein Heilmittel gegen Tuberculose.

որ յաղեցնու մարդկութեան պատուհասին՝ այս-
տուցյախորին դէմ գեղ զանգեմի. այսուհետեւ ին-
ծի համար վայ արեւելի քաղաքայ, որ խման-
իւնդը մը պիտի ըլլայ՝ բժշկութեան ամենահին
ցուցը—որդայն՝ Կաղցիլի (cancer) դէմ քեւ մը
զտանքն: Այսու զի մեր վերջին փորձաւորութիւնք
հաստատական կը ցուցնեն՝ որ այս աւ Բալիլի Գե-
կտէսը:

ՆՈՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆԻՆ ԵՐ ՍՏՈՒՅԱՆՍՏԻ ԴԵՐ ԳՏՈՒՄԸ
ԴՈՐՈՅ ՍԴ ԱՐԱՅ

Վրանի մ'ախ յառաջ բժշկայ համազգա-
յին համաժողովին մէջ խօսեցայ ճառ մը, եւ յի-
շեցի զեզ մ'որ կարող է ի փորձ առնուած անա-
տուին անդգայ ընել այտուցյախոր բակդին-
քով եղած պատուաւորին, եւ արդէն արտաւոր ա-
նանային մէջ այտուցյախոր զարգացումը արգելու:

Իմ դիտարկութիւնն էր հրատարակելէն
յառաջ բոլորովին ի զուտ
հանել քննութիւնները, եւ
ի մասնաւոր ըստ բաւական
տեղեկութիւն հաւաքել թէ
ինչպէս ի գործնականին գոր-
ծածելու է այն զեզը, եւ մեծ
քանակութեամբ նոյնը պա-
տարաստելու: Բայց եւ այնպէս
ամենայնզուտութիւն ի գործ
դնելով ալ՝ շատ քան հրա-
տարկուեցաւ այլափոխուած
եւ չափազանցուած օրատի եւ
պատշաճ տեսող սխալ ըմ-
բանմանց առջեւն առնելու
համար, առ այսմ իրեն ինչ
վիճակի մէջ ըլլային ընդհա-
րակաւ յայտնել ի հարկէ
այս պարագային մէջ այս
տուած ընդհանուր տեսա-
լութեան համառօտ կ'ըլլայ, եւ ինչ ինչ կարեւոր
խնդիրներ առկա կը թողուին:

Փորձերն իմ առաջնորդութեան տակ կա-
տարած են Տր. Ա. Լիպպերց (A. Libbertz) եւ
սպայակաւոր բժիշկ Տր. Ե. Փուլ (E. Pfuhl), եւ
մասամբ դեռ կը շարունակուին:

Դնդոյն սկզբում նա պատրաստեցաւ կնդրակն վրայ
խօսիլ չեմ կրնար, որովհետեւ գործը դեռ վեր-
ջացած չէ. այլ կը վերապահեմ օրիշ տութի: (Այն
բժիշկներն որոնք այժմէն իսկ կ'ուզեն փորձ ընել
զեզով, կրնան առնուլ զայն Տր. Ա. Լիպպերցէն
[Լիպպերցի Կղերիւն, NW. Lüneburgerstrasse, 28],
որ վրան առած է զեզին պատրաստութիւնն՝ իմ
եւ Տր. Փուլի գործակցութեամբ: Բայց պէտք եմ
ըսել՝ որ ցայժմ զոյնքը պարզ օւնիլը, եւ հազիւ
քանի մը շարժելէ՝ աւելի մեծ քանակութեամբ
կրնանք պատրաստ ունենալ:)

Առ այսմ գալով

Դնդոյն մայրոյն վրայ ըրած աղեցնութիւնս,
փորձերուն սկսելուն պէս իմացուեցաւ՝ որ ծանրա-
կշիւ. կէտի մը մէջ այլազգ աղեցնութիւն կը կրէ

մարդը՝ քան ի փորձ առնուած անանունը՝ Եփա-
սանկորը (Cavia): Աստի հոտ ալ հաստատուեցաւ
այն կանոնը, զոր փորձառաջիտաց համար կրկնել
երբեք շատ չէ, թէ պէտք չէ անանոյն վրայ եղած
փորձառութիւնն անմիջապէս հետեւեցնել՝ թէ
մարդուն այլ նոյնը կ'արժէ:

Տեսայ որ մարդն շատ աւելի զգայուն է դե-
ղին աղեցնութեանց քան Եփասանկորը: Առողջ
Եփասանկորի մարմնին տակ կարելի է մինչեւ եր-
կու եւ աւելի եւս քառասունք հարկերողամեղը
շանտարացեալ ծորիկէն ներմուծել (injector), առանց
զգալի աղեցնութեան: Բայց առողջ մարդուն կը
բաւէ նոյն նիւթէն 0.25 ԲՀ. (հաստատուի հա-
րկերողամեղը) սաստիկ աղեցնութիւն յառաջ բե-
րելու: Ի կշիւ առնելով մարմնից կշիւը՝ Եփասան-
կորի համար աղեցնութիւն չունեցող զանգուածին
1/1800 մասը բաւական է մարդուն վրայ շատ սաստիկ
աղեցնելու: Թե ինչ արտանշաններ կը ծնանն էր

0.25 ԲՀ. ներմուծուի մար-
դու մը, փորձեցի իմ անձինս
վրայ, բազմի աղաք կամ
վերանախին վրայ պատուաստ
մ'ընելով: Այսինքն՝ ներ-
մուծման երեք միոյնէ շորս
ժամ ետքը զգացի անդամաց
հալարում, յոյնածութիւն,
հալարու միտութիւն, շնչա-
դելութիւն, որ սաստիկայաւ
շատով: Հինգերորդ ժաման՝
ունեցայ արտաքցող կորդի
սաստիկ սարսուռ, որ ժամ
մը տեւեց, եւ ի միտսն՝ օրը-
տի խառնուք եւ փոխուք,
մարմնից ներմութիւնն բար-
ձրացաւ մինչեւ 39.60 առ-
տինան: Տառաւրկու ժա-
մէն անցած այս ամէն արտա-
նշանները, Ներմութիւնն նուազեցաւ եւ երկրորդ
օրն ստորականին հասաւ, բայց անդամաց ծանրու-
թիւնն, յոյնածութիւնը քանի մ'օր ալ տեւե-
ցին, եւ ներմուծման սպին քիչ մը ցատաւ եւ
կարծած մնաց երկար ժամանակ: Առողջ մար-
դուն աղեցնութիւն ընելու ամէնէն հարկէն չափին
է 0.01 ԲՀ. (որ հաստատու է հարկերապտիկ
անոթաբացելոյն 1 խորանարդ հարկերողամեղին),
ինչպէս բազմութիւն փորձեով իմացայ: Մարդ-
կան մեծ մասն այսչափին առնելով՝ անդամաց թե-
թեւ ցատով եւ անցողալի յոյնածութեամբ հա-
կաղեցնութիւն (reaction) կ'ունենայ: Ունեցող նաեւ
Ներմութեան սաստիկանը քիչ մը բարձրացաւ՝ մին-
չեւ 38.0 կամ քիչ մ'աւելի: Բայց եթէ մարմնից
կշիւը համեմատեալ՝ գեղայն չափը շատ մեծ տար-
բերութիւն օւնի մարդու եւ ի փորձ առնուած ա-
նանոյն համար, սակայն օւրիշ յատկութեանց
կողմանէ բաւական նոյնութիւն կը տեսնուի: Այս
յատկութեանց գլխաւորն է՝ որ այս զեզն տեսա-
կարարապէս օրեւիցէ այտուցյախոր զարգացման դէմ
կը դորձէ: Առ այս ի փորձ առնուած անանոյն
վրայ տեսնուած երեւոյթիւններն չեմ ուզեր հոռեկա-
րազրէլ: Վրան զի շատ երկայն կ'ըլլայ. այլ կ'ուզեմ

Փ. Ռ. ՈՒՊԵՐԴ ԴՈՐ

զիտեւ այտուցախտաւոր մարդոյն վրայ տեսնուած վերջին աստիճանի մտադրութեան արժանի երեւոյթները: Ըսինք՝ որ առաջ մարդն երբ 0.01 ֆւ. ածանու, չի ակնդէր կամ չառ քիչ: Նոյնը կը տեսնենք, ինչպէս շատ փորձեր ցուցանցին, նաեւ հիւսնազին վրայ՝ եմթագոյնով որ այտուցախտէ բռնուած չէ. բայց բոլորովին այլազգ է իրն այտուցախտաւորին համար: Ասոնց թիւէ նոյնաքի (0.01 ֆւ.) գեղ ներմուծուի, (3—5 աստիճան արդց այս չափին տասներորդ մասը, ուստի 0.001, իսկ շատ ակարեւորէն միայն 0.0005 ֆւ. տուինք, եւ տեսանք զորաւոր, բայց անփոփոխ հակազդեցութիւն մը.) անմիջապէս թէ ընդհանուր եւ թէ տեղական աստիճանի հակազդեցութիւն կը կրեն: Ընդհանուր հակազդեցութիւնն է տեսնուի, որ շատ անգամ սարսաղով կը սկսի, մարմնով շերտութիւնը 39 աստիճանը կ'անցնի, եւ յաճախ 40 եւ նաեւ 41 էլ կ'ընկնէ. բայց ասով՝ կու գան անփոփոխ ցաւ, հազարու զորդութիւն, մեծ յոգնածութիւն, շատ անգամ որտի խառնուրդ եւ փսխուր: Քանի մ'անգամ նաեւ գոյլագոլանութիւն (ictère) եւ կրծոց եւ վրայ վարմիկային երունգներ տեսնուեցան: Այս աստիճանի որ. զան ներմուծմանէ 4 միջուկ 5 ժամ ետքը սովորաբար, եւ 12 միջուկ 15 ժամ կը տեսնու: Ջարտուղութիւն են այն գեղգերներ՝ երբ աւելի ուշ կը սկսի, եւ այն աստեւ ազդեցութիւնն աւելի տկար կ'ըլլայ: Հիւսնազիններն այս աստանշաններէն շատ չեն նեղուիր, եւ անցնելէն ետքը, համեմատաբար լաւ կը դառն իրեն զերեքը, եւ սովորաբար յառա. չուրեն շատ աւելի լաւ:

Ճնշակաւ հակազդեցութիւնն

ամենէն աւելի կրնայ տեսնուիլ այն հիւսնազայ վրայ՝ որոնց այտուցախտական հիւսնազութիւնն աստանշելի է, ինչպէս են գայլական այտուց (loupe) ունեցողք կամ բուշախտաւորներ. ասոնց վրայ այնպիսի փոփոխութիւններ կ'ըլլան, որ դեղին հակապատեցական ազդեցութիւնն անմիջապէս կը տեսնուի: Հազիւ քանի մը ժամ անցին կ'ընտրի մարմնոյն տակ ներմուծելէն ետքը, ուստի են այնպիսի տեղ՝ որ հիւսնազու մասէն, զոր օրինակ երեւոյթն շատ հեռու է, կը սկսին գայլական այտուցն աստուան տեղերին՝ եւ սովորաբար աստուան սկսելէն յառաջ՝ ուռիւ եւ կարմրիլ: Տեւեղի ժամանակ կ'աճեն ուռեղեն եւ կարմրիլը, եւ կրնան շատ աստուականայ, այնպէս որ գայլական այտման աստաւոր հիւսնազներ տեղ տեղ զորդաբարմիք կ'ըլլայ, եւ շատ ուռած եւ զորչակարմիր եղած տեղը գրեթէ հարկաբարգաւանք դ'ըլլայ՝ սպիտակ շաւրթէն մը կը պատի, եւ զոր կ'պատէ ուրիշ լայն եւ խիտ կարմրած բակ մը: Տեւեղն անցնելով՝ կը նուազի նաեւ. գայլական կամ բուշախտաւոր տեղերոյն ուռեղեն, այնպէս որ երկու երեք օրէն բուշախտին կրնայ անհետանալ: Իսկ գայլական այտման կենդանի կը ծածկուի գուր կամ զոյ մը օդոյ մէջ շարժող աւալ թեփերով, որոնք քօսի կը փոխուեն, եւ երկու երեք շաբթուան մէջ կը թափին, եւ թէ եւ նաեւ մի անգամ միայն ներմուծուած եղած ըլլալ՝ շաբթի եւ կարմիր սպի մը կը թորուան: Սովորաբար գայլական այտման աստաւոր հիւսնազներ բոլորովին Ընկնելու համար՝ քանի մ'անգամ պէտք է ներմուծել. բայց ասոր վրայ քիչ մ'աղաք:

Պէտք է իրեւ ետեւաւորի. իր միտ գնել աւալ՝ որ այս փոփոխութիւնները միայն գայլական այտման աստաւոր մարմնի տեղերը կը կրեն. նաեւ ամենապարզ, անտես եւ օպիներու ցանցին մէջ ծածկուած փղբրի եղանքը կը կրէ նոյն ազդեցութիւնն, եւ ուռեղեն ու կարմիր լայն աստանշել կ'ըլլայ. իսկ այն սպիներն, որոնց մէջ գայլական այտման փոփոխութիւնը արդէն անցած են, անփոփոխ կը մնան: Գայլական այտուցախտաւորի մ'այս գեղը գործածեն այնչափ հրահանգիչ եւ այնչափ համոզիչ է այս դեղին այս սեպհականութեան, որ ով որ կ'ազէ զաւորը այս գեղով, իւր փորձերը պէտք է թէ եւ հնար է, գայլական այտուած ունեցողներուն վրայ սկսիլ:

Աւելի նուազ ազդող, բայց միշտ աւելի եւ զգայաբար զգալի են այն տեղական ազդեցութիւններ, զոր կը տեսնենք աւազաղեղի (glande lymphatique), ուրիշ եւ խաղաղեղի (glande mammaire) աստիճան վրայ, որոնց վրայ ուռիլ, ցուրտ աստականայ, եւ վերին մասանց նաեւ կարմրութիւն նշմարեցան:

Ներշնչն զոքոքայնացած հակազդեցութիւնը

եւ ի մասնաւորի՝ թորմիք քննութեան ենթարկել չենք կրնար, եթէ հազի եւ խուխի ածանց, զոր ներմուծմանէն ետքը կը տեսնենք թորմիքայնացել վրայ, իրենք տեղական հակազդեցութիւնն ընկաւանք: Այսպիսի դեղանց մէջ ընդհանուր հակազդեցութիւնն է արդեւ. բայց կրնաք ընդունիլ՝ որ հոս ալ նոյն փոփոխութիւնը կ'ըլլան, զոր գայլական այտուածն ունեցողներու վրայ կրնանք ուղղակի տեսնել: Այս յիշեալ հակազդեցութիւնը երեւան եղած են այտուցախտաւոր մարմնով մը վրայ 0.01 ֆւ. չափով գործածելով այս գեղը՝ առանց բացառութեան ամեն փորձերու մէջ. ուստի կարծեմ՝ թէ շատ յառաջ գտած չեմ՝ ըլլալ՝ թէ եւ հաստատեմ, թէ ապագային մէջ այս գեղն անհրաժեշտ օքոքայնացի վիշտ մը դէմ ըլլալ հիւսնազութիւնը ճանշնալու: Ասով կարող կ'ըլլանք ճանշնալ նոր սկսած տարակուսական ծիւրախտը, երբ նաեւ թերջ մէջ բակից կամ ձգական մարմնակիւնի տեսելով՝ կամ բնագիտութեն քննելով չիմանանք աստեղութեամբ աստիճան ինչ տեսնու ըլլալն: Դիւրաւ եւ ապահով պիտի ձգանքսին սկզբնաւորեալ գեղախտութիւնը (scrofules), ծածուկ ոսկրայտուցը, մարմնի տարակուսական այտուցախտութիւնը են: Իսկ թորքի եւ խաղաղեղ տեղերէն սպառած անցած այտուցախտութեան ժամանակ՝ պիտի կարենանք իմանալ, թէ արդեւ արդեւ մարմն է աստու, թէ կան քանի մը ծածուկ բոլներ, որոնցմէ յետոյ հիւսնազութիւնը յաւթեղի ծածկեալ կրակի մը պէս պիտի բորբոքէ վերտուին:

Բայց գեղն աւելի քան այս աստագուշակ օգտէն, ունի իւր նշանակութիւնն իրեւ:

Բուժման դնդ:

Արդէն յիշեցինք, երբ կը խօսէինք թէ ինչ ազդեցութիւն յառաջ կը բերէ մարմնի տակ ներմուծելն այս գեղն՝ գայլական այտուց ունեցող մարմնի վրայ, թէ ուռեղեն եւ կարմրիլն անցնելէն ետ:

ըր՝ գոյական այտման ցանցն իւր նախկին վիճակին չէ դառնար, այլ աւելի կամ նուազ կը փոխանայ եւ կը փրորուի, ինչ ինչ տեղ, ինչպէս աւելով ալ կը տեսնենք, այս փոփոխութիւնն այնու կ'ըլլայ՝ որ ներմուծմանէն բաւական ետքը տխտաւոր ցանցը կը գտանաւ, եւ իբրեւ մեռեալ գտնադուած մը դուրս կը ձգուի։ Ուրիշ տեղեր՝ կ'երեւայ թէ ցանցի մասնով կամ լուծում կ'ըլլայ, որ վերնական ըլլալու համար՝ զեղը պէտք է կրկնել։

Թէ այս ամենայն ինչպէս կ'ըլլայ, առ այժմ ստուգութեամբ ըսել չենք կրնար, վասն զի կարեւոր հիւսուածքանական շնորութիւնը չեն եղած։ Բայց այսչափն ապահով է՝ որ հիւսուածք մը եղած յայտնացեալ թափէնէն վնաս քոտար չ'ոժ մտցանայ, այլ միայն այն հիւսուածք, որուն մէջ են այսուցեախոր բակեղներն, Գեղը ապագայիս կ'եննարդիւնէ, Էրեսուածոյն մէջ, ինչպէս ուղեւի են կարմրեւէ կ'իմանալը, շրջակայիս փոփոխութիւնը կ'ըլլայ, եւ անոր հետ նաեւ անոր անդունտ մէջ էականայլութիւնը, որով՝ հիւսուածքն ըստեղանակի գործածութեան գեղին՝ աւելի կամ նուազ արագութեամբ եւ սաստիկութեամբ կը զօսանայ կամ կը մեւնի։ Ուստի համառօտ կրկնելով՝ զեղն չէ թէ յայտնացեալ թափէնէն, այլ յայտնացեալ հիւսուածքն ինչ մտցնէ չ'աժ ինչ քոտարէն, եւ ասով որոշուած կ'ըլլայ այն սահմանն՝ մինչեւ ուր կը հասնի գեղնազրութիւնը։ Գեղը միայն այսուցեախառն որ հիւսուածքն վրայ կ'աղագը. արդէն մեծած, զոր օրինակ՝ զօսացած գեղնառ գանգաւորը, փոփոխութեան ինչպէս կ'ըլլայ, ինչպէս նաեւ այն հիւսուածքն վրայ, զոր ինքն իսկ զօսացուց։ Այսպէս զօսացած հիւսուածքն մէջ կրնան տակաւին այսուցեախոր կենդանի բակեղներ բնակիլ, որոնք կրնան կամ զօսացած հիւսուածքոյն հետ հնուացուիլ, եւ կամ ինչ ինչ զիպաց մէջ նաեւ մերձաւոր կենդանի հիւսուածքոյն մէջ անցնիլ։ Բայց գեղոյն այս յատկութեանը պէտք է լաւ միտ զննել, եթէ ՚հուզութի օգուտը գործածելը. այսինքն՝ ձեռքդ տէր է որ ինքուին այսուցեախոր հիւսուածքն քոտարէն, եւ ազ անշնչն հնարէ՜ք մեծ չ'աժ քոտարէն ըստ ինքելայն շատով հիւսուածքն, զոր օրինակ՝ վերնախոտիւնն անու օգնութեամբ։ Բայց ուր այս անկարելի է, եւ գործարարն ինքնին պէտք է այս արդիւնքը յառաջ բերել կամայ կամայ, պէտք է Գեղը ինքնին՝ Էստի, եւ ի վտանգի եղաւ ինքուին հիւսուածքն ազօր մայ այն մոլորայտիւնը։

Այն պարագային՝ որ զեղը այսուցեախառնոր հիւսուածքը կը զօսացնէ եւ միայն կենդանի հիւսուածքոյն վրայ կ'աղագը, կրնայ մեկնուիլ գեղոյն ուրիշ մէկ նշանաւոր յատկութիւնը, այսինքն՝ կարելի է արագ արագ գեղոյն չափն անցնելով տալ։ Կրնար ի վերջ մեկնուիլ այս երեւոյթին՝ իբրեւ այսպիսիք վարժութիւնն։ Բայց երբ միտ գրուի՝ որ այս գեղաչափի առաւելումն երկու երեք շաբթուան մէջ կրնայ հինգ արարչապատիկ անցնուիլ, չէ կըլընար իմ իբրեւ վարժութիւն նկատուիլ, վասն զի չունինք ստոր համանման օրինակներ այսպիսի սաստիկ զեղը մ'այսպէս շատ եւ այսչափ շատ յարմարելուն։ Մասնաւոր թէ կրնա՞ր ինչ արդէն մեկնել՝ թէ ի սկզբան շատ մ'այսուցեախառնոր

կենդանի հիւսուածքն ըլլալով՝ ազգայ քիչ զեղն ալ ըստ այնուստի կ'աղագըցնուի ինչ յառաջ կը բերէ։ Բայց ներմուծմամբ՝ հակազդեցութեան ընդունակ բաւական քանակութեամբ հիւսուածքներ կ'աղագըցնուի, որով համեմատաբար շատ մեծ քանակութիւն պէտք կ'ըլլայ զեղոյն՝ որ նոյնչափ հակազդեցութիւն ծնանի։ Կրնայ ստոր հետ ըստ իմիք նաեւ վարժութիւնը դործը մ'ունենալ, երբ այսուցեախառնոր այնչափ հեղուկ անցնելու դեղաչափով գեղ կ'առնու, որ ալ չէ հակազդեր, այնպէս՝ ինչպէս առողջ մարդ մը. այն ժամանակ կրնանք համարել՝ որ հակազդեցութեան բնորոշական այսուցեախառնոր ամեն հիւսուածք զօսացած կամ մեռած են։ Այն ատեն, որպէս զի հիւսուածքն նորէն նոյն տեղին լրտնուի, պէտք է շարունակել զեղը, ցորչափ որ մարմնոյ մէջ դեռ եւս բակեղ կայ, կամայ կամայ գեղազնայն անցնելու եւ ընդհատելով։ Ազգայնայ պատի ցուցնէ՝ թէ այս տեսութիւնն եւ անիւք ընտել հետեւութիւնը ուղիւ են. առ ժամ այս եղաւ ինչ կանոն եւ ուղիւ

Գեղին գոյածոտնէն կենդանի ու եղանակը որոշելու, որ մեր փորձերու ժամանակն այսպէս եղաւ։

Սմանալարդ անտի տեսակին, այսինքն՝ գոյականայ այսուցեան վրայ խօսքն ուղղելով, գրեթէ ամեն փորձով ժամանակ յառաջնէն 0.01 Բէ ներմուծեցինք, ապա թողնել, որ հակազդեցութիւնն բոլորովին պայտի, որմէ ետքը մինչեւ երկու շաբթուան մէջ տուինք դարձեալ 0.01 Բէ, եւ այսպէս շարունակեցինք, մինչեւ որ հակազդեցութիւնն երթալով անկարգաւ, եւ վերջապէս բոլորովին դարբեցաւ։ Երկու հիւսուածք վրայ, որոնք զայլական այսուցն ունէին երեք վրայ, երեք կամ չորս ներմուծմամբ զայլական այսուցեախառն տեղերը լերկ սպի կազմուեցան։ Ուրիշ գոյականայ այսուցն ունեցողներն ալ նոյն գեղով առողջացան դարմանաւորութեան տեսողութեան համեմատ։ Այս ամեն հիւսուածք տարիներով կրած են իրենց տխտը, եւ այլեւայլ կերպով շանացած են բուժութիւն, բայց ի զուր։ Նոյնպէս դարմանեցինք գեղաձի, սակրի եւ խաղալեաց այսուցեախառն, մեծաքանակ գեղ տալով՝ երկու ընդհատութեամբ։ Յաջորդութիւնը մինչեւ չէր, ինչ որ գտանք զայլական այսուցի գեղ, այսինքն՝ թէթէ եւ եւ նորածին դիպաց մէջ շատով բժշկուեցան, բայց ծանր դիպաց մէջ կամայ կամայ յառաջացաւ ըստ ժամը։

Ժիւլայտիտիւն յառժամանակ։

Երբ հիւսուածքն մեծ մասին՝ Ժիւլայտիտ (phthisis, փթիզ) ունեցողներուն նկատմամբ յարաբերութիւնը քիչ էր տարբեր եղան։ Այն հիւսուածքներն ունեց թողի այսուցեախառն ունենալով մեծաւ է, շատ աւելի զգայուն են այս գեղոյն, քան թէ վերաբուժական այսուցեախառն ունեցողները։ Ստիպուեցանք ժիւլայտիտ ունեցողներուն համար ի սկզբան նշանակուած 0.01 Բէ բարձր չափը նուազեցնել, եւ տեսնա՞ր՝ որ ժիւլայտիտ ունեցողները գրեթէ կանոնաւորապէս 0.002 Բէ, մանաւոր թէ նոյն իսկ 0.001 Բէ չափով ալ սաստիկ կը հակազդէին

(réagier) եւ այս սկզբնական խնարհադրոյն շարին առաւել կամ նուազ արագութեամբ կ'ընայ այն աստիճանին բարձրացումը, որուն միւս հիւսնգներն սովորաբար էր հանգեցնէին: Մենք սովորաբար հետեւեալ եղանակաւ վարենցանք. ի պիտան ծիւս հիւսնադրին ներմուծեալ նիւթը 0.001 ֆւէ էր, եւ էթէ շրմարութիւնն աւելնալու ըլլաւ, նոյն շափն ամէն օր՝ օրն անգամ մը այնքան ժամանակ էր կրկնուէր, մինչեւ որ այլ հակադիցութիւն յառաւ չէր գար. ապէս վերէն 0.002ի էր բարձրացուէր, մինչեւ որ ասոր ալ առանց հակադիցութեան էր տարուէր. եւ այսպէս միշտ 0.001 կամ առ առաւելն 0.002 բարձրացնելով՝ էր հասնուէր մինչեւ 0.01 կամ քիչ մ'ալ աւելին: Այս մեղծ վարենցն աւանդ աւելի կարեւոր երեցաւ ինծի, որոնց գործութիւնը ավար էր: Դիպեալ աղբեջաններն ծիւս խառնարներուն վրայ դնէ հակադից հետեւեալ եղանակաւ յերեւան կ'էլէր. առաջին ներմուծումը ներքեւ ետքը հազն աւ խառն սովորաբար կ'աւելնէր. բայց յետոյ հետզհետէ էր մեղմանալ՝ ամենայանուզ գիպաց մէջ վերադառնալ բարձրովն աներեւոյթ ըլլալու շարի. խառն ալ էր թարախական, յասակութիւնը կորսնցնելով՝ մաշտասային կ'ըլլար եւ բակիզներուն թիւը (այնպիսի հիւսնգներ միայն քննութեան կ'ենթարկուէին, որոնք խառն հետ բակիզ ալ էր թաքնէին)՝ ան առնն սովորաբար էր նուազել՝ երբ խառն մաշտասային երեւոյթ կ'առնուէր: Բակիզներն առ ժամանակ մի բարձրովն կ'առնէին: Բայց երբեմն երբեմն յերեւան կ'էլէին մինչեւ խառն բարձրովն զապրիլը: Միեւնոյն ժամանակ էր զապրիլի դէպքը բարձրելը, հիւսնգին տեսքը էր լաւանայ եւ կիշուէր կ'աւելնէ: Երբեք մինչեւ նոր օրէնք ծանուցել գործաւուր ձեւաւորութեան ամէն ալ 4—6 շաբաթնաւ մէջ կ'աւելանային ան յոյառաւաններէն ալուր ձեւ, այնպէս որ ամէն ալ բոշկուած կրնան նկատուիլ: Նոսեւ մեծ խառններ (caverno) շունցող հիւսնգներն ալ բաւական լաւացած են եւ զրեթէ բոշկուած: Միայն այն ծիւսխառնարներուն վրայ առարկայական լաւութիւն չէր երեւիր, որոնց թիւքերը մեծ եւ բազմաթիւ ին խառններ ունէին, թելպետ եւ ասոնց խառն ալ էր նուազել եւ ենթակայական հանգամանքները էր բարւոյրէին:

Այս փորձերէն ետեւէ կը համարեմ թէ նոր օրէնք ծիւսներու այս միջոցով ապահովուող էր քառքէ: Հարկաւ այս դիւրաւ շարժադրութեւն է, վասն զի առ այսմ ձեռքերին լաւեցիք զեւ եւ շինք կրնար անենալ այս բուժման վերջնական ըլլալուն որոշիչ փորձեր: Ասիկա յայտնի է որ առ ժամանակ սոյն հիւսնադրութեան մէջ վերադառնալ ինչու համարուէր: Բայց կենայ ենթադրութիւն թէ կրկնուած հիւսնգութեան առջեւ ալ դիւրաւ եւ շուտով կ'առնուի ինչպէս առաջին հիւսնգութեան: Միւս կողմանէ ալ նեխական հիւսնգութեանց պէս համարուէր է որ ան անգամ առողջացողը բարձրովն զերծ մնան: Այս ալ առ այսմ՝ բոլր ինչպիսի առարկայ պէտք է նկատուի: Ամիսկ մասամբ ալ շատ շատաւանգ զիպազ համար կ'արժէ: Բացառութեամբ միայն կրնան միջոցիս զործածութիւնն յարաւան օգուտ փաշտել մեծ խառններն անենցով ծիւսխառնարներէ:

որոնց հիւսնգութիւններն ուրիշ կողմանէ ալ կ'ենթադրուէր, զի օր. թարախարներ մանրագործարար նոսրացի խառններուն մէջ մանեղնէն, ուրիշ գործարանաց արտաբերել արտաբանական փոփոխութիւններ կրկնուէր եւ այն: Բնեւ բացմով իւ դիւրաց մէջ սոյնպիսի հիւսնգը այլ առ ժամանակ մի առողջացած են: Ասիկա հետեւցնելու է թէ ինչպէս միւս հիւսնգայ, նոյնպէս եւ ասոնց չափ այսուցարներ վրայ այս միջոցս միեւնոյն աղբեցուցութիւնը կ'ընէ: եւ թէ սովորաբար անհետ է մեռած հիւսնաւորներուն, ինչպէս նաեւ թարախացման առջեւ անուշ: Այսուցից մարդուս միտքը կու գայ թէ արեւոք այս ծանր հիւսնգներէն անմայ չի կրնար օգուտը թիւն մատուցուիլ՝ բուժելու այս նոր եղանակը վերաբուժական միջոցներու հետ միացնելով, ինչպէս կ'ըլլայ թարախական (empyème) վերահաստեղծեան մէջ, կամ այլ բուժիչ միջոցներով:

Թառնայնէն որ ինչպէս կ'աւելնէ այս միջոցս որոշու զոգոյնի ձեւ անհետ միայն, եւ անիպի աւել արագացողով քիչ քործածել: Հաւանականաբար նոր սկսող ծիւսներու եւ պարզ վերաբուժական արտաբերութեան ամենաարագը է. բայց այսուցարանի միւս ամէն աստիճաններուն համար՝ պէտք է որ բժշկական արեւանս իւր լիւրէ իրաւունքը բռնեցնէ ինձանով միայն զնկով անհաստեղծութեան, եւ յոգնութիւնն անմայ միւս օգնական միջոցներէ՝ զեղանի աղբեցուցութեան նպաստելու համար: Ըստ գիպաց մէջ այն հաստատ համոզութեւն ունեցայ որ հիւսնգացող ցուցած ինձանք բուժման վրայ անհայտ աղբեցուցութիւն չունի, ուստի եւ նախապէս էր համարեմ այս գեղեցիկ յոյսով նկատուիլ մէջ քործածել — ուր անքն ինձանով հոյ կը տարուի հիւսնգայ, եւ պահանջուէր Տաղադրութեան ճշգրիտ գործ կը գործի, — քան թէ արեւ վրայ կամ ասոնց մէջ:

Բնեւ առողջանալու համար ցարգ օգտակար համարուած եղանակները՝ լեւանային օդաբաժնիներուն զործածութիւնը, աղաւ օդ, յարմար սնունդ եւ այլն, նոր եղանակին հետ որչափ աստիճան օգտակարացաւ կրնան զործածուիլ, առ այսմ զիւն չի կրնար իմացուիլ. բայց կարծեմ թէ բուժման նպատակը այս միջոցներն ալ շատ պարզապիսի մէջ ի մասնաւոր անկողն թողուած եւ ծանր հիւսնգներուն, նոյնպէս եւ աղաքներն թեան ժամանակ՝ նոր եղանակին հետ միասնալով մեծ օգուտ կ'առնեն նաեւ:

Ընդէն, փոքրիկ եւ կարմրադափ (miliaire) այսուցարանի նպատակը քիչ նիւթ ունեցիլ, եւ կարելի չէր ասոնցմէ փորձաւորութիւններ քաշել:

Ռոտմերու անոր նշանակութեւն աստիճան կ'ընտր,

ինչպէս բուժեցաւ, այս գեղեցիկ բաւ կարի կանոնի գործածելու վրայ է կայացած: Երբեք անքն այն առնն բուժման ծանր առարկայն է երբ զեւ նոր կամ ի ծագման է, վասն զի բուժման եղանակն իւր ամբողջ աղբեցուցութիւնը լիւրջն յառաւ թերեւ կրնայ՝ երբ այս վիճակի մէջ է ծիւսխառն. անոր համար ալ չի կրնար բաւ բաւական թիւ անանանգը առ կեանք մտադր ընել տրուիլ, որ յապաղ տայն ցարգ եղա-

ծնել շատ աւելի միտ գնելու են գործնական բժիշկները ձեռքարկող ճարհիւր կանաչի բուշուրները: Յոյժով պայտուցախտի բախկնդնեցումն խուսի մէջ գտնուելն իմանալը իբր հետաքրքրական, բայց երկրորդական իր նկատուելով կը կատարուէր. թէեւ ասով կը ստուգուէր ակտապոզալոսթիանը (diagnose), բայց հիւանդին զգուս մը չէր ունենար. եւ ասոր համար շատ անգամ անփոյթ կը թողուէր, ինչպէս եւ զերկիւն ժամանակներս շատ բժիշկներէ գործանուած բազմաթիւ ծիւրախտաւորներուն նայելով իմացայ, որ եւ սչ անգամ միասոնեց խուր ընծուած էր: Այսուհետեւ ուրիշ կերպ վերաբերու է: Բժիշկը մը՝ որ ամէն իրեն հնարաւոր միջոցներով՝ որպիսի է մանաւանդ խուսիկն պայտուցախտի բախկնդնէր ունենալը կասկածելի եղած ժամանակ՝ նոյրը ընծելն, անփոյթ կ'ըլլայ ըստ կարի շատ ծիւրախտի զոյտութիւնը հաստատուել, մեծապէս յանցաւոր է իւր ինքնազին հոգ տարած չըլլալուն: Վասն իր օգնի ակտապոզալոսթիանէն եւ այն զուշակու թէ ան յայտնութեամբ վաղընգիւթ գործածուած յատուկ դարմանին կրնայ հիւանդին կենսոյը կարգուի: Ցարակուսակն պարագայից մէջ բժիշկը ներմաշմարի փոյժ մ'ընելով պէտք է ստուգել թէ հիւանդը պայտուցախտ ունի թէ ոչ: Այս առան միայն բնախիւս նոր եղանակը քորապոլեւ Բորգուսիեան համը քնդուիք օրնալիսն իւր իշտի, երբ հոն հասնուի՝ որ այդպէս խուսի ան զեղեքն ճարհիւր կանաչի գործաւորին, եւ անփոյթ թողուելով՝ չգտն յառաջ այն ծանր վիճակներն, որոնց կը կազմուին նորանոր ապականուէթանց անսպասաւորելիքներն:

ԱՌՆԻՑԲԱԿԱՆ

ԱՌՆԻՑԻՆ ԸՆԴՈՒՆԱԾԻՒՆԸ ՅՈՐԻՐՈՅ ՄԱՐԿԻՆ

Ռուսիոյ տարւոյս Յունուարէն մինչեւ Յուլիս ունեցած արտածութիւնն երկու նշանաւոր ազդեցութեան տակ էր. պայմըն՝ անցեալ տարւոյ հնձոց անյաջողութեան եւ արժէթըմոց անհաստատութեան, որոնք փնտաւար ազդեցութիւն ըրին արտածութեան վրայ: Այսպէս Մոսկուայի աստորիական հիւպատոսարանին այս տարւոյ վեցամսնկէն մասին տուած օնդեկուլութեանց մէջ կը տեսնենք՝ որ տարւոյս առաջին վեցամսնայ արտածութեան արժէքն եղած է 309,174.000 ռուբլ, ուր անցեալ տարի նոյն միջոցին էր 349,956.000 ռուբլ, որ է 40.7 միլիոն ռուբլ. կամ 11.6 ըր. առհարիր նուազ: Բնականապէս ասոր գլխաւոր պատճառն է անյաջող հունչքն. սակայն նաեւ ռուբլին բարձրանալու յամառ միտութիւնը սակարկութիւնները կը չափաւորէր. վասն զի Ռուսիոյ արտա-

ծիւն կամ իւր արարանաց գիմաց նուազագոյն գին մը պիտի ընդունէր, եւ կամ օտարեկեան պարագան իրար ընթացքին փոփոխութեան համեմատ իր գնոյ առաջարկութիւնը պիտի բարձրացնէր. որով արտածիւն ստիպուած էր սպասել լաւագոյն գներու: Արտածութեանց յետախաղացութիւնն ամէն տեսակ ապրանքի վրայ երեւցաւ, մանաւանդ ուտեստի վրայ, որուն ամէնէն աւելի անյաջող ամիսն էր Յունիսը: Յօրնեղէնը 40,142.000 նուազ արտածեցաւ, որ է 29.2 միլիոն ռուբլի կորուստ. այս կորստեան մասնակցեցաւ ամէն տեսակ ցորենեղէն, բայց աւելի ցորենը: Արեւի արտածումը նշնայէ տարաբան: Անգործ կամ կէս գործեալ նիւթոց արտածութիւնն 2.1 միլիոն ռուբլ կամ 1.7 առհարիր կորուստ ունեցաւ: Ամէնէն աւելի փնտեցաւ բամբակի արտածութիւնն: Կանեփի արտածումը թէեւ անցեաւ, սակայն արժէքն այնչափ նուազեցաւ, որ առեւտուրն շատ անգամ արդիւնաբերներու փնտսովը կատարուեցաւ: Նոյնը կ'արժէ նաեւ կոստի մասին: Սակայն փայտի եւ նուրբի արտածութիւնն համեմատութեամբ անցեալ տարւոյ զգալապէս անցեաւ. ընդհանուրն կենդանեաց արտածութիւնն, ի բաց առեալ խոզը, 22%, նուազեցաւ: Գործատանց ապրանքներ 3.1%, նուազ արտածեցան: Արտածութեան այս նուազման չի համապատասխաներ նաեւ ներածութիւնը, թէեւ ներածուած 178,690.000 ռուբլ. ապրանքն անցեալ տարւոյ նոյն միջոցին ներածութեան 30.9 միլիոն ռուբլ. կամ 10.5%, նուազ է: Անյաջող հնձոց պատճառաւ՝ գնողներու տկարացեալ զօրութիւնն միւս կողմանէ ռուբլի գնոյն բարձրանալովն՝ օտարերկրեայ ապրանքներ առատութեամբ ապապրելու կարողութիւն ստացաւ, Հանդերձ այսու՝ այս վեցամսնկէն ներածութիւնն անցեալ տարւոյ համեմատութեամբ նուազագոյն է: Միայն խահլէի եւ առհասարակ գաղթականութիւններէ եկած ապրանքներու ներածութիւնն աւելի է: Ամէնէն աւելի նուազ է անգործ եւ կէս գործեալ իրերու ներածութիւնն, այն է՝ 14.1 միլիոն ռուբլ. կամ 11.5%, նուազ: Ասոնցմէ անգործ բամբակը 1 միլիոն պոլոգ կամ 8.4 միլիոն ռուբլ. նուազ ներածեցաւ, որուն պատճառն էր անցեալ 1889 տարւոյ մէջ՝ բամբակի մաքսին գնոյն բարձրացուելուն ըլնք, որով նոյն տարին շատ ներմուծուած էր, եւ միւս կողմանէ քուրքիստանի եւ միջին Ասիոյ միջոցութիւնն, որոյ թէ՛ արդիւնաբերութիւնը եւ թէ՛ ներածումն անձն է: Իսկ պողպատն, պղինձն ու գինի աւելի ներածեցան: Գործատանց ապրանքներու